

Методологічні виміри соціалізації особистості

Статтю присвячено обґрунтуванню методологічних підходів до вивчення процесу соціалізації особистості.

Ключові слова: економічна соціалізація особистості, суб'єкт економічної соціалізації, особистість, системний підхід, вчинок, економічний досвід.

Статья посвящена теоретическому обоснованию методологических подходов исследования процесса социализации личности.

Ключевые слова: экономическая социализация, экономический опыт, личность, субъект экономической социализации, системный подход.

Актуальність проблеми. Навряд чи полемічною, але, не сумніваємось, актуальною є теза про те, що процеси становлення свідомості нового покоління українців в умовах трансформації економічних, політичних відносин в суспільстві, а сьогодні – і в умовах фінансово-економічної кризи, – це вже не тільки і не стільки проблема адаптаційних можливостей цього покоління. Для соціально-психологічної науки питання взаємодії людини зі світом конкретизується в українському кризовому сьогоденні у масштабну проблему швидше не пристосування, а виживання. Методологічних ресурсів для її вирішення в рамках “адаптивної парадигми”, очевидно, замало. Отже, методологічним основам розуміння процесу соціалізації сучасної молодої людини і буде присвячено дану статтю.

Системний вимір. Сьогодні на теренах вітчизняної науки за активної апробації ідеї системної організації процесу соціалізації особистості [5-6; 12; 16] однією з центральних є проблема включення пострадянської людини у систему нових суспільних відносин. Але яким є це включення: адаптивно-пасивним, детермінованим соціальним впливом чи перетворюючо-активним, детермінованим внутрішньо особистісними чинниками? Для прикладу будемо розглядати економічну соціалізацію особистості.

Згідно з теорією економічної соціалізації, розробленою в лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України, останню розуміємо як процес розвитку

економіко-психологічних якостей особистості, необхідних для її успішного включення в економічні відносини. В кожен окремий момент цього процесу можна відслідкувати особливості його перебігу за його конкретними результатами – показниками становлення економіко-психологічних якостей особистості. В такому разі можемо говорити про рівні, особливості економічної соціалізації в певний момент розвитку, тобто про економічну соціалізованість як результат процесу розвитку економіко-психологічних якостей особистості в окремі моменти. Згідно з системним підходом, а також традиційно в рамках теорії економічної соціалізації, економіко-психологічні якості особистості у кожен окремий момент соціалізації становлять цілісне інтегральне утворення – економічну культуру особистості, яка функціонує і перетворюється в процесі розвитку певної об'ємлючої системи (економічної культури суспільства), якими якої вона наділена. Відповідно до такого підходу розвиток економічної культури на рівні особистості може бути зрозумілим тільки в контексті законів розвитку породжуючої системи (економічної культури суспільства).

Однак таке бачення соціалізації, зокрема, економічної, видається нам досить однобічним, враховує об'єктну її складову. Процес представляється як такий, що детермінується тільки зовнішніми чинниками. В нашому кризовому економічному сьогодні дуже легко погодитись з подібною логікою пояснення таких моделей економічної поведінки людини, щодо яких справедливими є вислови типу “я – продукт своєї епохи” або “живу, як живеться”, “пливу за течією”.

Суб'єктний вимір. Поміж тим, положення про те, що, включаючись у систему об'єктивних зв'язків і відношень, людина як суб'єкт економіки сама виступає в ролі найважливішої детермінанти економічних процесів, у нашому випадку чинником формування економічної культури суспільства, є чи не одним з провідних у системному погляді на економічну соціалізацію. Такий ракурс використання системного підходу означає акцент на суб'єктній складовій економічної соціалізації – не на тому, з ким у першу чергу відбуваються зміни, але на тому, хто є суб'єктом включення в економічну культуру суспільства, хто є носієм тих економіко-психологічних якостей, які забезпечують його успішну самореалізацію в просторі економічних відносин. Подібний, суб'єктний, погляд на економічну соціалізацію поділяють К.О. Абульханова, О.Ф. Бондаренко, А.В. Брушлинський, В.О. Васютинський, Т.В. Говорун, Н.М. Дембицька, О.А. Дон-

ченко, В.В. Знаков, І.К. Зубіашвілі, Н.Ф. Каліна, З.С. Карпенко, В.О. Лабунська, А.А. Лузаков, В.В. Москаленко, С.Л. Рубінштейн, З.І. Рябікіна, О.О. Сергієнко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева, Ю.М. Швалб та ін. Він, на думку З.І. Рябікіної [18, 51], дозволяє долати дефіцитарність детерміністського підходу в інтерпретації психіки і особистості, соціалізації як процесу і соціалізованості як її результату.

Сучасні прикладні і фундаментальні соціально-психологічні дослідження все частіше виконуються в суб'єктній парадигмі [2-4; 8-10; 12-13; 16-19]. І це не випадково, оскільки цей підхід дає можливість по-іншому поглянути на становлення соціальності людини як на процес “нададаптивний”, “надситуативний”, “ініціативний”, “інноваційний”. Дуже влучними в цьому контексті видаються слова А.Маслоу [15, с. 256] щодо нашої забудькуватості, про “автономну самість”, до якої не можна ставитись як до простого знаряддя адаптації. Завдяки їй людині притаманна “здатність підніматися над оточенням, бути незалежною від нього, <...> перероблювати його” [15, с. 222].

Відповідно знаменним у становленні соціально-психологічної науки є методологічний поворот в усвідомленні дослідниками ролі суб'єктних факторів у всіх соціальних процесах. Можливо, тому науковці все частіше звертаються до психологічних особливостей суб'єкта досліджуваних явищ і процесів. Не виключенням є і теорія соціалізації.

Логіка попередніх міркувань виводить нас на необхідність переглянути акценти у розумінні сутності як самого процесу соціалізації, так і її результату. Вимагає уточнення таке: чим у процесуальному і результативному плані є соціалізація людини, яка має жити в кризовому суспільстві? Чи таким самим залишається погляд на соціалізовану людину епохи перебудов, криз і суспільних трансформацій, яким він був за часів стабільного суспільства. Очевидно, самі об'єктивні умови становлення соціальності представника сучасного українського суспільства диктують інший кут зору як на зміст соціальності, так і на процес її становлення. Такими умовами є непередбачувані стихійні, часто різновекторні і, головне, різномасштабні зміни на усіх рівнях функціонування суспільства. Вони можуть бути як перманентними, поверхневими, так і глибинними, докорінними, носячи характер руйнівних трансформацій, в тому числі – в суспільній свідомості. Навіть у рамках традиційної детерміністично-адаптаційної парадигми, яка поки що по інерції превалює на теренах вітчизняної науки, закономірно постає питання про

необхідність переглянути методологічні засади розуміння психічних процесів, у тому числі – соціалізаційних. До того ж, окремі праці радянських вчених вже містили подібні ідеї. Так, С.Л.Рубінштейн пропонував визначати психіку не тільки як відображення реальності, але наголошував і на породжуючій функції, підкреслював властиву психіці здатність протидіяти здійснюванам на неї впливам, а також вступати з ними в активну взаємодію [18]. Вчений окреслив таке розуміння функцій психіки через категорії суб'єкта і людського буття. Онтологія особистості стає більш чіткою, коли остання не замкнена у внутрішньому просторі психічного, а “взята” у просторах об'єктивних явищ, існуючих поза індивідуальною психікою, в усіх її взаємозв'язках і взаємовідношеннях зі світом. Такого погляду на особистість, включену у “простори її реалізацій” або буттєві простори, які можуть реорганізуватись нею ж згідно з її потребами і смислами, бракує сьогодні для більш повного розуміння того, що має бути ідеальним змістом економічної соціалізації сучасної життєстійкої молоді людини.

Справді, чи не через систему різноманітних відношень людини з економічною дійсністю може бути зрозумілою сутність її економічної соціалізації? Відповідно, навряд чи поза онтологічно (конкретно) обґрунтованою категорією суб'єкта можна шукати психологічні основи включення особистості у відношення з економічною дійсністю. І як продовження цих міркувань закинемо таке: чи не здатність людини не тільки залучатись, але і активно вибудовувати різноманітні відношення зі світом втілює в собі вищевказаний суб'єктний вимір процесу її соціалізації.

Привертає увагу те, що як у західних теоріях особистості, які базуються переважно на основі психоаналітичної практики (А.Адлер, Ж.Лакан, А.Маслоу, К.Роджерс, К.Юнг), так і у вітчизняних (Л.І.Анциферова, А.В.Брушлинський, Д.М.Завалішина та ін.) категорія суб'єкта з'являється там, де актуалізується потреба дослідника пояснити психічні феномени, які виникають у процесах взаємодії людини зі світом [2], у процесі співвіднесення і узгодження зовнішньої (об'єктивних вимог і обставин) та внутрішньої (власних можливостей, цінностей тощо) реальностей. Суб'єктність людини, на думку В.В.Знакова [11, с. 26], означає, що вона невіддільна від світу, включена у нього, але разом з цим свідомо протидіює поводженню з собою як з бездушною річчю, об'єктом маніпуляцій.

Саме суб'єктові як індивідові, який соціалізується, А.В.Брушлинський відводить “відвічно активну роль” [3, 7].

Вказуючи на необхідність зміни масштабів одиниць аналізу психіки у бік їх більшої інтегративності (таких, які б відображали цілісні фрагменти людського буття, наприклад, події, досвід тощо), В.В.Знаков перш за все наводить приклад щодо суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відношень. Він зазначає, що “взаємодія суб'єкта і об'єкта фактично призводить до включення пізнаючого у пізнаване. Людина парадоксальним чином і протистоїть як дещо зовнішнє об'єктивним обставинам свого життя, і сама є їх внутрішньою умовою. Суб'єкт не тільки пасивно фіксує, розуміє природні і соціальні ситуації, але й намагається активно впливати на них. Внаслідок цього він перетворює не тільки світ, але й себе у світі [10, с.17].

Отже, функцією суб'єкта є інтегративне єднання [9, с. 50.] зовнішньо- і внутрішньо особистісних явищ в єдину систему. Але, про що скажемо нижче, функцію інтеграції суб'єкт виконує і на внутріособистісному рівні. Ми бачимо сутність цієї ідеї в тому, що суб'єкт, з одного боку, забезпечує цілісність і взаємопов'язаність “внутрішніх” психічних властивостей, станів між собою; забезпечує підтримку системної організації всіх внутрішньоособистісних процесів у відповідних системних відношеннях. З іншого ж боку, суб'єкт відповідає за активну організацію взаємовідношень особистості зі світом. У контексті активного включення суб'єктом внутрішньоособистісної системи будь-якого рівня і модусу (як окремих психічних явищ та інтегративних психічних утворень, так і конкретних процесів у рамках індивідуальної психіки) у позаособистісну надсистему ми наполягаємо саме на використанні терміну “взаємовідношення” як констатації системного взаємозв'язку “особистість – світ”, соціально-психологічним засобом, інструментом якого і стає суб'єкт. Взаємність цих зв'язків уже зумовлює співіснування двох світів – індивідуального і соціального, в яких лице одна співприсутність викликає взаємні зміни. Отже, весь процес становлення соціальності особистості уже не може розглядатись як однібічна детермінація змін в особистості як об'єктові впливу з боку соціального середовища.

Адже тільки вступивши у ці відношення, індивід не просто підпорядковується дійсності, але і втілює у ній самого себе [12, с. 34]. Реалізуючи різні відношення, один і той само індивід виявляється суб'єктом різних життєвих проявів, зокрема, сприйняття, мислення, переживань, діяльності і реалізує відповідні функціональні можливості (властивості, якості, ролі і т.п.). У цей момент індивід виступає творцем власного життєвого простору, він, за висловом К.О.Абульханової, організує (реорга-

нізує, спрямовує і т.ін.) свою активність [14, с. 48]. Наголосимо, що саме із можливостями особистості самореалізуватись ми пов'язуємо основну ціль соціалізації, оскільки вибудовувати відношення з дійсністю, в тому числі включаючись у соціально-економічні зв'язки, індивід здатен тільки в процесі розпорядження власними ресурсами, власною соціальністю, отже, в процесі становлення його як суб'єкта соціальних якостей.

Головною ознакою особистості як суб'єкта, на думку тієї ж авторки, є її здатність інтегруватись у системні відношення зі світом. Отже, суб'єкт забезпечує взаємодію особистості з дійсністю у різних формах активності (діяльності, пізнанні, спілкуванні). Він встановлює зв'язки між цими формами активності, не тільки ситуативні, але й пролонговані; "суб'єкт здійснює стратегічні напрями взаємодії зі світом, через сукупність яких він і прокладає лінію життя особистості" [14, с. 50].

Отже, суб'єктний вимір соціалізації актуалізується в момент необхідності узгоджувати функціонування особистості як системи не тільки з її системними (індивідуальними) особливостями, а також із зовнішніми умовами та вимогами. На думку К.О. Абульханової, "саме в момент їхнього "стикування", узгодження або розв'язання суперечності між ними й утвориться той позаособистісний простір (між особистістю і дійсністю), що повинен бути організований суб'єктом заново як нова система. Для того, щоб така система виникла, необхідна активність особистості як суб'єкта" [14, с. 50].

Активність при цьому виступає як "особлива якість взаємодії суб'єкта з об'єктивною реальністю, такий спосіб самовираження і самоздійснення особистості, за якого її якість як цілісного, самостійного і саморозвиваючого суб'єкта або досягається, або ні [8]. Саме у терміні "суб'єктність" (до речі, на відміну від "суб'єктивності") підкреслюється "активно-перетворююча сутність людини як суб'єкта життя" [11, с. 26], "активна позиція людини" [19, с. 48]. Отже, ще однією функцією суб'єкта є активність, спрямована на перетворення світу. В суб'єктності втілена здатність перетворювати зовнішні за законами внутрішнього, реорганізувати буття [1].

На ідеї вагомості для становлення суб'єкта у взаємозв'язках зі світом, а саме на можливостях вільного творення світу і себе в цьому світі, можливості бути автором свого життя, також засноване трактування категорії суб'єкта В.О.Татенком [20].

І в цьому – ще одна принципово важлива функція суб'єкта – творення власне "свого" світу, власного буття у цьому світі,

автором якого стає сама особистість, забезпечення авторства ще одному (і не одному) буттєвому просторові особистості, “об’єктивація у світі своєї людської творчої сутності” [1, с. 32]. Підтвердження цим тезам знаходимо в концепції С.Д.Дерябо [7, с. 12], згідно з якою в основі процесу наділення об’єктів і явищ світу суб’єктністю лежить прагнення людини зробити світ “своїм”, створити свою реальність.

Буттєвий вимір. В обґрунтуванні правомірності і необхідності використання категорії “буття” в цьому контексті посилаємося на позицію З.І.Рябікіної [19, с. 55.]. Авторка показує: при тому, що буття, протиставлене свідомості як ідеальній сутності – об’єктивне, особистісне буття, на її думку, будучи наслідком активності людини, обмежене у часі і виступає втіленням структури і змісту її внутрішнього, суб’єктивного світу в об’єктивній реальності. В цьому сенсі особистісне буття завжди суб’єктивне, є результатом того відношення, в яке вступає конкретна людина з об’єктивною сутністю буття. Отже, буття людини є реальністю, співвіднесеною з психологічними характеристиками суб’єкта [19, 55.], це буття, перетворене людиною [10]. Розвиваючи ці тези, скажемо, що особистісне буття – це цілісне, системне утворення на межі внутрішнього і зовнішнього світу людини, яке виникає тоді, коли проявляється активність особистості по встановленню взаємовідношень із зовнішнім світом. Результатом цих взаємовідношень є втілення суб’єктності особистості в об’єктивній реальності, в різних просторах об’єктивного буття людства; є об’єктивація суб’єктивного світу.

Підкреслимо наявність теоретичних передумов для диференціації особистісного буття на різні простори. Б.Г.Ананьєв та його послідовники користувались цим прийомом, показуючи можливість різноманіття прояву суб’єктності людини в різних просторах (суб’єкт діяльності, пізнання, відношення тощо). Про атрибутивну властивість суб’єкта – суб’єктність як динамічне його продовження рівнями активності в різних площинах життєздійснення говорить і З.С.Карпенко [13, с. 158]. Авторка визначає особистість через категорію інтегрованого суб’єкта, “суб’єкта співвіднесення різних модусів людського існування, деякий мігруючий центр зав’язування смислових вузлів у неосяжному просторі морфо-генетичного розвою потенціалу буття” [13, с. 171].

Здійшені нами спроби обґрунтувати особистісне буття людини як втілення її суб’єктності в системі взаємовідношень зі світом актуалізують потребу розглядати його як спів-буття. Справді, особистість організовує свої взаємини в різних сферах життя не

просто з такою абстракцією, як “світ”. Вони конкретизуються у відношеннях з іншими суб’єктами, які втілюють свої смисли, створюють своє буття в просторі тих само предметів і подій в той само час. Отже, відношення зі світом співорганізуються, оскільки власні буттєві простори співузгоджуються з відповідними просторами інших суб’єктів. На рівні суб’єктів має місце взаємна дія, взаємний вплив різних індивідуальних буттєвих просторів, найвищим рівнем яких вважаємо спів-буття як своєрідну систему взаємовідношень між різними суб’єктами, як особливу цілісність, організовану спільним інтерсуб’єктним простором, як особливу реальність, яка вже не зводиться до індивідуальних реальностей, які її утворюють, і в якій не те що розвиваються індивідуальні суб’єкти, але народжується нова суб’єктність – спільна. Про те, що суб’єктність проявляється, реалізується в інтерсуб’єктній, суб’єкт-суб’єктній взаємодії, говорить В.В.Москаленко [16]. Важливим з точки зору теорії соціалізації є наголошування авторки на тому, що в результаті такої взаємодії утворюється нова реальність, яка становить ядро суб’єкт-суб’єктного простору. Інтеріоризація нових структур, які утворюють цей простір, розглядається як процес соціалізації особистості [16, с. 33].

Додамо, що в такому ключі ми схильні розглядати не тільки міжособистісні взаємовідношення, але й взаємовідношення різних модальностей, які може вибудовувати особистість (на рівні груповому, міжгруповому, соцієтальному; на рівні взаємодії особистісної культури з культурою суспільства тощо).

Очевидно, можна говорити про певний “сухий остаток”, конкретний “приріст” на рівні кожного з учасників такого спів-буття. Ним і будуть, на нашу думку, ті соціально-психологічні надбання, які забезпечуватимуть життєстійкість особистості і становитимуть зміст її соціальності. Отже, процес соціалізації доцільно розглядати у діалектиці процесів взаємної детермінації між суб’єктами в різних системах відношень, наприклад, “особистість-інша особистість”, “особистість – група” тощо.

Суб’єктно-вчинковий вимір. У психології суб’єкта одним із найбільш гострих питань є співвідношення свідомого і неусвідомлюваного, відповідно, відповідальності – безвідповідальності за наслідки перетворюючої діяльності. На рефлексивності, здатності особистості усвідомлювати здійснювані нею вчинки як вільні моральні діяння, за які вона несе відповідальність перед собою і суспільством як одному з основних критеріїв суб’єкта наполягають А.В.Брушлинський, В.В.Знаков, О.М.Волкова, Н.Ю.Волянук, В.О. Татенко. Суб’єктом, як вважає В.В.Знаков, можна назвати

тільки внутрішньо вільну людину, яка приймає рішення про способи своєї взаємодії з іншими людьми, перш за все, на основі свідомих моральних переконань. Говорити про людину як про суб'єкта можна тільки за такого розуміння нею власного буття, за якого вона, усвідомлюючи об'єктивність і складність своїх проблем, в той же час володіє відповідальністю і силою для їх вирішення [11, с.23]. К.О. Абульханова-Славська (див.: [11]) стверджує, що у процесі становлення особистості як автора свого життя її відповідальність зростає, і, навпаки, відповідальність є вищим рівнем активності особистості і одним з провідних критеріїв її суб'єктності. На підтвердження цієї тези звернемось до міркувань В.О.Татенка про те, що бути суб'єктом – це не тільки хотіти і могли, але самопричинно відповідально діяти у напрямі реалізації своїх інтенцій і актуалізації своїх потенцій [20, с. 348]. Отже, викристалізовується ще одна грань суб'єктності, яка визнається за один з головних критеріїв (К.О. Абульханова, В.О. Татенко, А.Н. Славська) – відповідальність, висока моральність. Так, В.О. Татенко, посилаючись на думку М.М.Бахтіна, стверджує, що справжня буттєвість набувається у вчинкові [20, с.342]. Саме вчинок є способом автентичного буття [20, с.343]. Одночасно саме він є логічним “осередком” суб'єктного в людині [20, с.344]. Суб'єктність, як показує В.О. Татенко, несе в собі, з одного боку, наукове знання про сутнісний онтопсихологічний проект автентичного людського буття, а з іншого – фіксує такі сутнісні ознаки людської активності, як автономність, самодостатність, цілісність і гармонійність, зорієнтовує на пошук внутрішніх джерел та рушійних сил розвитку людської істоти, підкреслює її авторське право, спроможність починати причинний ряд із самої себе, а тому нести персональну відповідальність за вдіяне і скоєне [20,349]. В.О. Татенко взаємопов'язує суб'єктність і вчинковість, наполягаючи на тому, що вчинкове довизначення людини як суб'єкта життєдіяльності, суб'єкта індивідуального психічного життя надає йому необхідної і достатньої сутнісної конкретизації, оскільки наповнює індивідуальне природним для людини соціокультурним змістом і смыслом [20,349]. Це ж стосується і самого процесу формування і розвитку соціальності особистості. Мета цього процесу стає більш масштабною, набуває соціокультурного виміру: розвиток системи соціальних якостей, що забезпечують продуктивне аутентичне функціонування у системі соціальних взаємовідношень. Найвагомим ефектом цих процесів є досягнення переживання особистістю автентичності свого буття у будь-якій сфері своєї життєдіяльності. Це – переживання своєї

суб'єктності, об'єктивованої у всій гаммі взаємних зв'язків і відношень з іншими на основі втілення смислового змісту особистості у фактах середовищних перетворень (В.В. Знаков, З.І. Рябікіна), на основі авторського здійснення самою людиною сутнісного проекту свого індивідуального буття (В.О. Татенко). Але підкреслимо головне – усі ці процеси і їх ефекти ведуть до самоперевершення суб'єктом своїх попередніх станів, переживань, до досягнення ним нового рівня у розвитку, уможливленого тільки завдяки наявності Іншого, тільки за посередництва і активної співучасті Іншого, у взаємновідповідальному бутті. Отже, увесь цей рух особистості до себе оновленої, самотворення – це завжди співрух, співтворення в єдиному просторі з Іншим.

Ця частка “спів-”, на наше глибоке переконання, – завжди на межі “Я” – “Ти”, але не є означенням їх розмежування, вододілом між двома світами. Нею позначаємо інтегративний простір “Ми”, в якому втілюється і “Я”, і “Ти”. В конструктивістській парадигмі цьому феномену відповідала б гуссерлівська “інтерсуб'єктивність” як “своєрідне поле текстів і дискурсів, змістів і значень, комунікативних форм тощо, яке єдне і опосередковує взаємодію індивідів, що в нього входять” (цит за: [20, с. 340]). На картограмі інтегральної суб'єктності З.С.Карпенко територія “Ми” – це арена, на якій розігрується драма вчинку, “бо тільки тут особистість знаходить різновалентні об'єкти для різних утілень своїх творчих інтенцій” [13, с.161]. Мало того, тільки тут вона реалізує себе “у зв'язку з наявністю іншої людини” [17, с.12], у зв'язку з останньою як “способом, знаряддям або як моральною метою “моєї” діяльності” [Там само].

У вчинкові, на думку В.А.Роменця [17, с.22-28], особистості не тільки перехрещуються, а зливаються воедино. Комунікація між ними – основна умова вчинку, оскільки внаслідок її виникає соціальна спільність, єднання всередині неї. І навпаки, “вчинок, усвідомлений як продуктивний обмін духовними змінами між своєрідними особистостями, становить живу прогресуючу комунікацію” [17, с.29], оскільки таким чином уможлиблюється досягнення основної мети вчинку – життєствердження власної суб'єктності не за рахунок іншої суб'єктності, але в опорі на неї, в єдності з нею. Цим досягається освоєння світу і найбільш ґрунтовне самоствердження в ньому на основі утворення спільності з іншими індивідами у пошуку “трансцендентної” опори індивідуального існування. Змістом вчинку є розширення впливу індивіда на предмети і події оточуючого світу. “Завдяки йому встановлюються міжлюдські відносини і розгортається безконечна гама моральності і аморальності. Ці відносини починаються з виникнення простих

залежностей і завершуються здійсненням свободи в соціальній комунікації” [17, с.26-27].

Досягнення такого єднання – це шлях до “абсолютного суб’єкта”. Останнього З.С.Карпенко представляє культуротворчістю людини, що реалізує її цільове призначення як бути і жити “для” в ареалі її вчинкування. Постмодерністський погляд на автентичного суб’єкта дає змогу помислити про його еволюцію аж до “анонімного (такого, що піддався розсіюванню) суб’єкта чи суб’єктів, свого роду деякий контекстуальний агрегат споріднених вольових устремлінь багатьох людей, що репрезентує себе через громадську думку, колективні уявлення, агітюди та інші феномени масової свідомості” [13]. У канонічній психології В.А.Роменця уся сукупність показаної феноменології та її наукові кореляти уміщаються у вчинкові як логічному осередкові суб’єкта, здійсненням якого завжди є справжня подія в житті, очевидно, не однієї людини. В результаті такої події відбувається “духовне зростання, переображення, встановлення нових відношень до світу” [17, с.35].

Означений спектр методологічних підходів до розуміння соціалізації дає можливість представити її як процес розвитку соціальних якостей, що забезпечують продуктивне автентичне функціонування особистості у системі соціальних взаємовідношень. У цьому процесі діалектично поєднуються як детермінуючий, розвиваючий вплив зовнішніх чинників, так і внутрішньо особистісний потенціал, що уможливлує авторське здійснення самою людиною сутнісного проєкту свого індивідуального буття. Логіка наших міркувань втілює спробу подолати монополію адаптаційно-детерміністичного канону психології становлення соціальності людини і запропонувати суб’єктно-вчинковий вектор у поясненні проблем соціалізації особистості, можливий при посиленні його системною методологією.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А., Славская А.Н. Предисловие // С.Л.Рубинштейн. Бытие и сознание. Человек и мир. – М.: 2003. – С. 6 – 33.
2. Анцыферова Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода // Проблема субъекта в психологической науке / Под ред. А.В.Брушлинского, М.И.Воловиковой, В.Н.Дружинина. – М.: Академический проект, 2000. – С.27 – 42.
3. Волянюк Н. Рефлексивність як детермінанта суб’єктності тренера-викладача // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С.114-127.

4. Дембицька Н.М. Концептуальні засади дослідження соціально-психологічних детермінант становлення суб'єкта економічної соціалізації / Н.М.Дембицька // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 3. – Кам'янець-Подільський: Аксіома. – 2009. – С. 100 – 111.
5. Дембицька Н.М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації української молоді (початок) / Н.М.Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 2 (28). – С. 49 – 59.
6. Дерябо С.Д. Феномен субъективизации природных объектов. Автореф.дис... канд.психол.наук. – М.: Смысл, 2000.
7. Джидарьян И.А. Категория активности и её место в системе психологического знания // Категории материалистической диалектики в психологии. – М.: Наука, 1988.
8. Завалишина Д.Н. Субъект профессиональной деятельности: динамический аспект // Психология субъекта профессиональной деятельности /Под ред.. В.А.Барабанщикова, А.В.Карпова. Вып. 2. – Москва-Ярославль: Аверс-Пресс, 2002. – С. 42 – 64.
9. Знаков В.В. Понимание как проблема психологии человеческого бытия // Психологический журнал. – 2000. – Т.21. – № 5. – С.16 – 22.
10. Знаков В.В. Психология субъекта и психология человеческого бытия / В.В.Знаков // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В.В.Знакова и З.И.Рябикиной. – М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2005. – С. 9 – 44.
11. Идея системности в современной психологии / Под ред.В.А.Барабанщикова. – М.: Изд-во “Институту психологии РАН”, 2005. – 496 с.
12. Карпенко З.С. Картографія інтегральної суб'єктності: пост-постмодерністський проект // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 157 – 175.
13. Людина.Суб'єкт.Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред.В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.

14. Маслоу А. Психология бытия. – М.: Рефл-бук, 1997.
15. Москаленко В.В. Особливості дослідження соціалізації особистості в інтерсуб'єктній парадигмі /В.В.Москаленко // Соціальна психологія. – 2009. – № 6. – С 22 – 36.
16. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред.В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11- 36.
17. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб.: Питер, 2003.
18. Рябикина З.И. Личность как субъект формирования бытийных пространств // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В.В.Знакова и З.И.Рябикиной. – М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2005. – С. 45-57.
19. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред.В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 316-357.

The article examines the methodology approaches of a personality's socialisation.

Key words: personality's socialisation, actor, systemic approach, action.

Отримано: 11.01.2010

УДК 159.9-051:378.091.12

Н.М. Дідик

Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів

У статті проаналізовано професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів, які є важливими для професійного і особистісного зростання фахівця.

Ключові слова: особистісна зрілість, майбутній психолог, професійно значуща характеристика.